

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

БЛЕЦЬКИЙ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.97: 328.185 (477)

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
Головкін Богдан Миколайович, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Шаkun Василь Іванович, Національна академія внутрішніх справ, професор кафедри кримінального права, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки та техніки України;
кандидат юридичних наук
Гацелюк Віталій Олександрович, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, старший науковий співробітник відділу кримінального права, кримінології та судоустрою.

Захист відбудеться «21» червня 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано «18» травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Корупція в Україні визнана загрозою національним інтересам, сталому розвитку й євроінтеграції. Незважаючи на значні зусилля, яких докладають держава і міжнародні інституції до подолання корупції в основних сферах суспільного життя, її рівень досі залишається високим. Розпочата у 2014 р. антикорупційна реформа реалізована лише частково. Поступово згортаються міжнародні проекти у сфері протидії корупції. Незавершеність антикорупційної реформи і брак політичної волі до реальних змін зумовлюють відчай й розчарування в суспільстві, породжують радикальні настрої. Склалася ситуація, коли правоохоронні органи самостійно не спроможні протидіяти корупційним злочинам і при цьому недостатньо співпрацюють із громадськістю. Між ними немає довіри і бажання спільно працювати на результат. Велика кількість громадських організацій в антикорупційній сфері діє хаотично і розрізнено, часто, на жаль, непрофесійно. Вищевикладене спонукає до переосмислення ролі й місця громадськості в системі запобігання корупційним злочинам, вироблення загального підходу до вирішення цього завдання, розроблення комплексу запобіжних заходів.

В Україні останнім часом багато приділяється уваги дослідженню проблеми протидії корупції та корупційним злочинам, у тому числі і за участю громадськості. Над розробленням цієї проблематики працювали такі вчені, як: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Ю. П. Битяк, О. Ю. Бусол, В. М. Гаращук, В. О. Гацелюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. А. Журавель, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, В. М. Киричко, Ю. В. Ковбасюк, М. Г. Колодяжний, С. А. Косінов, Д. С. Машлякевич, М. І. Мельник, В. Я. Настюк, Є. В. Невмержицький, В. Ф. Нестерович, В. І. Осадчий, М. І. Панов, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, О. А. Селіванов, В. Я. Тацій, В. Л. Федоренко, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, Г. Л. Шведова, В. Ю. Шепітько, С. С. Шрамко, О. Ю. Шостко та ін.

Зокрема, у 2002 р. М. І. Мельник захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції», у якій дослідив питання участі громадянського суспільства у загальносоціальному запобіганні корупції.

У дисертаційній роботі «Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії» (2015) О. Ю. Бусол розглянула питання щодо використання потенціалу громадянського суспільства у протидії корупційній злочинності.

Вказані науковці зробили значний внесок у розроблення конституційно-правових, адміністративно-правових, кримінально-правових, кримінологічних, та криміналістичних засобів протидії корупційним правопорушенням. Однак в Україні дотепер відсутні комплексні

кримінологічні дослідження участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам. Дискусійним залишається питання щодо правового статусу громадськості у сфері протидії корупції, жодного разу не вивчалася результативність її запобіжної діяльності. Виникає потреба у пошуку нових та удосконаленні існуючих методів і заходів запобігання корупційним злочинам з боку громадськості. Наведене зумовило вибір теми дисертації, її актуальність, теоретичну й практичну значущість.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено відповідно до Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст. (схваленої Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2012 р.). Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в рамках реалізації цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та реформування Державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958). Тему дисертації затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 25 грудня 2015 року).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення рекомендацій щодо шляхів і заходів підвищення ефективності участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати історичний досвід залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам;
- розробити поняття «громадськість як суб'єкт запобігання корупційним злочинам»;
- дослідити правові засади участі громадськості в заходах запобігання корупційним злочинам в Україні;
- з'ясувати тенденції поширення корупційних злочинів в Україні;
- оцінити результати діяльності громадськості щодо запобігання корупційним злочинам;
- дослідити міжнародні стандарти залучення громадськості до антикорупційної діяльності і визначити перспективні напрями їх впровадження;
- узагальнити найкращі міжнародні практики участі громадськості в заходах запобігання корупційним злочинам;
- запропонувати заходи запобігання корупційним злочинам за участю громадськості у сфері приватноправових відносин;
- розробити комплекс заходів із підвищення ефективності участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що складаються із приводу запобігання корупційним злочинам.

Предметом дослідження є участь громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні.

Методи дослідження. Відповідно до мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження були використані загальнонаукові і спеціальні методи. За допомогою історичного методу проаналізовано участь громадськості в заходах запобігання корупційним злочинам за радянської доби і в період розбудови української держави (підрозділ 1.1). Логіко-семантичний метод став у нагоді при формулюванні поняття «громадськість як суб'єкт запобігання корупційним злочинам» (підрозділ 1.2). За допомогою конкретно-соціологічних методів (опитування експертів, інтернет-опитування населення) зібрана й опрацьована інформація щодо стану протидії корупційним злочинам і результативності діяльності громадських об'єднань. Порівняльно-правовий метод надав змогу вивчити міжнародні стандарти і зарубіжний досвід залучення громадськості до заходів запобігання корупційним злочинам (підрозділ 2.1, 2.2, 2.3).

Нормативно-правову базу дисертації становлять чинні на території України нормативно-правові акти: Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, міжнародні конвенції та договори, до яких приєдналася Україна.

Теоретичну основу дослідження склали наукові роботи вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінології, кримінального права, соціології, адміністративного права, державного управління, присвячені проблемі запобігання корупції та її злочинним проявам.

Емпіричною базою дисертації є: результати інтернет-опитування 1590 громадян; результати опитування 60 представників громадських антикорупційних організацій, у тому числі таких, як: Антикорупційна ініціатива, Антикорупційний рух, громадська організація «Свідомі», Центр демократії та верховенства права, Центр політико-правових реформ, Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», Центр протидії корупції, Centre UA, Transparency International Україна.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що були визначені шляхи посилення функціональної спроможності громадськості у сфері протидії корупції й розроблені рекомендації щодо заходів запобігання корупційним злочинам. У результаті проведеного наукового дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основними з них є:

уперше:

–визначено історичну роль інститутів громадянського суспільства в ініціюванні й проведенні антикорупційної реформи в Україні;

–обґрунтовано необхідність участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам в приватному секторі та запропоновано заходи антикорупційного комплаєнсу;

–доведено необхідність організації та здійснення громадськими об'єднаннями адвокаційних кампаній, спрямованих на виявлення і вирішення конкретних проблем у сфері протидії корупційним злочинам, а також просування ідеалів доброчесності та правил етичної поведінки державних службовців у громадянському суспільстві;

удосконалено:

– поняття «громадськість як суб'єкт запобігання корупційним злочинам», запропоновано його тлумачити як добровільне легітимне об'єднання фізичних та юридичних осіб приватного права, створене з метою захисту інтересів громадянського суспільства від протиправних корупційних посягань;

–знання щодо змісту і переліку заходів участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам, а саме: а) надання рекомендацій щодо удосконалення державної антикорупційної політики; б) ініціювання і проведення громадської антикорупційної експертизи законів та законопроектів; в) здійснення моніторингу результатів виконання заходів Антикорупційної стратегії та витрачання бюджетних коштів на Державну програму з її реалізації; г) викриття фактів вчинення корупційних злочинів і повідомлення про них правоохоронним органам; ґ) участь у формуванні антикорупційних інституцій та переатестації працівників правоохоронних органів; д) публічне обговорення рішень органів державної влади, проектів нормативно-правових актів; е) утворення спільних консультаційно-дорадчих органів державної влади та експертних установ; є) вплив на дії і рішення суб'єктів владних повноважень в інтересах запобігання корупційним злочинам; ж) співпраця з іноземними неурядовими антикорупційними організаціями;

–судження щодо мети і завдань діяльності громадських об'єднань у сфері протидії корупції, а саме: метою такої діяльності є захист інтересів громадянського суспільства від протиправних корупційних посягань, а завданнями визначено формування антикорупційної культури і правосвідомості населення; упровадження моделі доброчесної поведінки у суспільстві; викриття корупційних злочинів; здійснення контролю за діяльністю органів державної влади, органів охорони правопорядку;

–положення про доцільність створення в Україні коаліцій між іноземними неурядовими антикорупційними організаціями та вітчизняними громадськими об'єднаннями задля підвищення ефективності їх запобіжної діяльності;

набули подальшого розвитку:

– твердження про необхідність уточнення правового статусу антикорупційних громадських об'єднань;

–судження про існування протиріччя між намірами членів суспільства та реальною готовністю брати участь в заходах запобігання корупційним злочинам;

–аргументація прихованої комерціалізації діяльності певної частини громадських організацій та недотримання статутних цілей їх утворення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені в дисертації положення, висновки і рекомендації поглиблюють кримінологічні знання про предмет дослідження. Визначення й аналіз антикорупційної діяльності громадськості, дослідження міжнародних стандартів, зарубіжного досвіду залучення громадськості, діяльності міжнародних неурядових організацій дозволили розробити заходи щодо підвищення ефективності участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні. Результати дисертації можуть бути використані:

–у науково-дослідній сфері – при подальшому дослідженні запобіжної діяльності громадськості в антикорупційній сфері;

–у правотворчій сфері – для вдосконалення чинного антикорупційного законодавства;

–у правозастосовній сфері – для підвищення ефективності діяльності суб'єктів запобіжної діяльності, а саме членів громадських антикорупційних організацій;

–у навчальному процесі – для розробки й викладання курсів навчальних дисциплін «Кримінологія» та «Правові основи запобігання корупції», написання науково-практичних і науково-методичних посібників тощо.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію виконано, обговорено і схвалено на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні результати роботи доповідалися й обговорювалися на таких наукових і науково-практичних конференціях: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2016 р.); «Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки» (м. Харків, 2016 р.); «Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи» (м. Харків, 2016 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2017 р.); «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження відображені в 11 наукових працях, із них: 6 наукових статей опубліковано у фахових виданнях України, з яких 4 включено до міжнародних наукометричних баз даних, а також тезах 5 доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що разом містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний

обсяг дисертації становить 228 сторінок, з них: основний текст – 176 сторінок, список використаних джерел включає 208 найменувань на 22 сторінках; додатки – 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито стан її наукового розроблення, встановлено зв'язок із науковими програмами, планами та темами, висвітлено мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, зазначено використані методи, вказано нормативну та емпіричну бази дослідження, відображено наукову новизну одержаних результатів, розкрито їх теоретичне та практичне значення, наведено відомості про апробацію наукових результатів роботи.

Розділ 1 «Методичні засади дослідження участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні» містить чотири підрозділи і присвячений дослідженню громадськості як суб'єкта запобігання корупційним злочинам і результатів її діяльності в антикорупційній сфері, кримінологічній характеристиці корупційних злочинів в Україні.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового розроблення участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні»* розглянуто історію залучення громадськості до запобігання корупції, визначено історичну роль інститутів громадянського суспільства в ініціюванні й проведенні антикорупційної реформи в Україні.

Встановлено, що за радянських часів громадськість сприймалася як добровільний помічник правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, а питання участі громадськості у заходах запобігання корупції не ставилося взагалі.

За часів розбудови незалежної України на рівні загальнодержавних цільових програм почали закріплюватися окремі форми й заходи участі громадськості у запобіганні корупції та її проявам (Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 рр., Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» 2006 р.). Однак при цьому держава продовжувала вирішувати проблему корупції зусиллями правоохоронних органів.

Лише після Революції гідності (2014 р.) відбулося становлення громадськості як повноцінного суб'єкта запобігання корупційним злочинам. Це знайшло своє відображення в Антикорупційній стратегії на 2014–2017 рр., а також у Законі України «Про запобігання корупції».

У *підрозділі 1.2 «Поняття громадськості як суб'єкта запобігання корупційним злочинам»* відзначено, що у кримінології досі немає чіткого розуміння поняття «громадськість як суб'єкт запобігання злочинності». Узагальнивши існуючі погляди з цього питання, під громадськістю пропонується розуміти добровільне легітимне об'єднання фізичних та юридичних осіб приватного

права, створене з метою захисту інтересів громадянського суспільства від протиправних корупційних посягань. Доведено, що найбільш ефективною організаційно-правовою формою участі громадськості у запобіганні корупційним злочинам є громадські об'єднання. Завданнями громадськості у сфері протидії корупції визначено: формування антикорупційної культури і правосвідомості населення, упровадження моделі добросесної поведінки у суспільстві, викриття корупційних злочинів, здійснення контролю за діяльністю органів державної влади.

Встановлено, що правовий статус громадськості як суб'єкта запобігання корупційним злочинам залишається не визначеним, оскільки на законодавчому рівні закріплені лише її права (ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. №1700-VII). Обов'язки і відповідальність громадськості у сфері протидії корупції нормативно не врегульовані. Зазначено, що права громадськості можна інтегрувати в чотири головних функції: моніторинг за дотриманням норм антикорупційного законодавства, громадська адвокація, комунікація між суб'єктами протидії корупції, мобілізація членів суспільства на протидію корупційним проявам.

Відмічено, що на сьогодні антикорупційна діяльність громадськості підміняється діяльністю окремих громадських активістів і стихійних нелегітимних об'єднань, які досить часто переслідують приватні (комерційні) інтереси.

У підрозділі 1.3 «Тенденції поширення корупційних злочинів в Україні» наведено статистику, яка підтверджує щорічне збільшення кількості зареєстрованих корупційних злочинів починаючи з 2015 р., що серед іншого, свідчить про активізацію викривальної діяльності громадських антикорупційних об'єднань. Констатовано, що у структурі корупційних злочинів переважають привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (52% від усіх зареєстрованих злочинів), зловживання владою або службовим становищем (19,2%), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (10%), викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (7,7%).

З'ясовано нову тенденцію поширення корупційної злочинності, а саме: збільшення кількості виявлених корупційних злочинів у сфері приватноправових відносин. Значна частина корупційних злочинів залишається латентними.

У підрозділі 1.4 «Результати дослідження участі громадськості в заходах запобігання корупційним злочинам в Україні» наведено дані щодо сприйняття і ставлення населення до корупційних проявів, а також надана оцінка ефективності участі громадськості в заходах запобігання корупційним злочинам.

За результатами проведеного опитування населення і представників громадських антикорупційних об'єднань з'ясовано їх неоднозначне сприйняття і ставлення до корупції та її

злочинних проявів. У цілому абсолютна більшість опитаних (85,0%) засуджують це явище і висловлюються за посилення боротьби з корупцією у державі. Суттєво від наведеного відрізняється ставлення до проявів корупції, а саме: 42,5% опитаних засвідчують схильність вдаватися до корупційних практик в особистих інтересах чи в інтересах близьких осіб. З'ясовано також, що 76,3% респондентів не беруть особисту участь у заходах запобігання корупційним злочинам, оскільки не вірять у спроможність окремих людей змінити ситуацію на краще.

У зв'язку з цим зроблено висновок, що для підсилення функціональної спроможності громадськості у сфері протидії корупційним злочинам необхідно об'єднати зусилля численних громадських активістів шляхом створення антикорупційних організацій та інших видів громадських об'єднань.

Розділ 2 «Зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам та перспективи його упровадження в Україні» складається з трьох підрозділів, в яких висвітлюються найкращі світові практики залучення громадськості до антикорупційної діяльності.

Підрозділ 2.1 «Імплементация в систему національного законодавства міжнародних стандартів участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам» присвячено дослідженню норм міжнародних конвенцій і договорів, до яких приєдналася Україна. Доведено, що з огляду на транснаціональний характер корупції та її злочинних проявів, назріла необхідність об'єднання зусиль міжнародної спільноти.

Відзначено, що завдяки імплементації норм міжнародних конвенцій і договорів, до яких приєдналася Україна, у національному законодавстві з'явилися положення про залучення громадських об'єднань до заходів запобігання корупційним злочинам. Встановлено, що міжнародні нормативно-правові акти виокремлюють наступні напрями участі громадськості у сфері протидії корупції: залучення громадськості до процесу прийняття рішень у цій сфері шляхом співпраці із органами влади у формі діалогу та партнерства; доступ до суспільно важливої інформації з питань запобігання корупції та її злочинним проявам; викриття корупційних злочинів і захист викривачів цих злочинів.

Констатовано, що головною проблемою виконання положень універсальних нормативно-правових актів в частині участі громадськості у запобіганні корупційним злочинам є недостатнє їх упровадження в національне антикорупційне законодавство, а також недосконалий механізм практичного застосування.

У підрозділі 2.2 «Міжнародні програми донорської допомоги антикорупційним громадським організаціям» зазначено, що для забезпечення незалежності у діяльності громадських об'єднань у сфері протидії корупції важливого значення набули програми міжнародної фінансової

підтримки. Міжнародні програми допомоги реалізуються урядами окремих держав, спеціально створеними транснаціональними організаціями і фондами.

Наголошено, що нагальною потребою є розширення напрямів фінансової підтримки діяльності громадських антикорупційних об'єднань, залучення донорських організацій до адвокасі кампаній громадських об'єднань, створення спільних неурядових аналітичних центрів. Обґрунтовано, що міжнародним фінансовим організаціям необхідно приділити увагу питанню прозорості надання грантової допомоги, а також посилити вимоги до публічної звітності грантоотримувачів про використання наданих коштів.

У підрозділі 2.3 «Діяльність міжнародних неурядових організацій у сфері протидії проявам корупції та впровадження їх досвіду в Україні» розглянуто міжнародні стандарти запобігання корупції і механізми їх практичного застосування.

Досліджено основні напрями діяльності міжнародних неурядових організацій у сфері протидії корупції та її злочинним проявам, що стосуються викриття фактів вчинення корупційних правопорушень, проведення освітніх заходів і досліджень з антикорупційної тематики, а також впливу на органи влади з метою удосконалення антикорупційної політики певної держави. Зазначається про перспективність співпраці міжнародних громадських організацій з бізнес-асоціаціями. Запропоновано створювати в Україні коаліції між іноземними антикорупційними організаціями та національними громадськими об'єднаннями задля підвищення ефективності запобіжної діяльності останніх.

Розділ 3 «Шляхи та заходи підвищення ефективності участі громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні» включає чотири підрозділи, у яких розкриваються основні напрями протидії корупційним злочинам з боку громадськості.

У підрозділі 3.1 «Роль громадськості в проведенні антикорупційної реформи в Україні» зроблено висновок про те, що громадськість виступає однією із рушійних сил проведення антикорупційної реформи в Україні, представляє, просуває та захищає інтереси громадянського суспільства від протиправних корупційних посягань у різних сферах суспільного життя. Зазначається, що до надбань громадських антикорупційних об'єднань можна віднести такі: стимулювання суб'єктів владних повноважень до належного виконання Державної антикорупційної програми; контроль за розслідуванням резонансних кримінальних проваджень по корупційним злочинам; викриття фактів вчинення корупційних злочинів та оприлюднення інформації про них; складання і оприлюднення альтернативних звітів про стан корупційної злочинності в Україні; надання оцінки ефективності запобіжної діяльності антикорупційних органів; надання рекомендацій по удосконаленню чинного законодавства. Також зазначається про участь антикорупційних організацій у розробленні та удосконаленні антикорупційної стратегії на 2018-2020 рр.

Проводиться думка про необхідність упровадження громадської адвокації у сфері протидії корупції та її злочинним проявам. Громадська адвокація розуміється як діяльність, спрямована на представлення, просування і захист інтересів громадянського суспільства шляхом впливу на дії і рішення суб'єктів владних повноважень у сфері протидії корупції. Громадська адвокація здійснюється через адвокасі кампанії, що включають комплекс таких заходів, як: виявлення проблем у сфері протидії корупційним злочинам та надання рекомендацій щодо їх вирішення; ініціювання і проведення громадської антикорупційної експертизи діяльності органів публічної влади, а також законів і законопроектів; формування антикорупційних ініціатив; публічне обговорення та вплив на рішення органів державної влади; формування громадської думки, підвищення рівня громадянської активності та відповідальності у сфері протидії корупції.

Підрозділ 3.2 «Шляхи удосконалення взаємодії громадськості з антикорупційними органами України» проаналізовано стан взаємодії громадськості із антикорупційними органами України.

Відзначається, що налагодження тісної співпраці між громадськістю і антикорупційними органами дозволить вибудувати єдину систему доброчесності. Встановлено, що для цього необхідним є: допуск громадськості до прийняття суспільно важливих рішень у сфері протидії корупції; вироблення загальної позиції по удосконаленню антикорупційного законодавства; залучення представників громадських об'єднань до здійснення перевірки на доброчесність кандидатів на зайняття посад в органах прокуратури, Державному бюро розслідувань України та Національному антикорупційному бюро України. Провідна роль у цьому процесі відводиться консультативно-дорадчим органам. Зазначається, що їх діяльність дозволяє зменшити корупційні ризики в кадровому менеджменті; процедурі прийняття та механізмі виконання прийнятих управлінських рішень, а також у службовій діяльності працівників антикорупційних органів.

У підрозділі 3.3 «Перспективні напрями участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам в приватній сфері» доведено необхідність залучення громадськості до антикорупційної діяльності у сфері приватно-правових відносин.

Проаналізовано основний інструмент протидії корупційним злочинам у цій сфері – систему комплаєнс. Визнано за доцільне залучати громадськість до впровадження системи комплаєнс та її елементів на підприємстві, а саме: формування антикорупційної політики і розроблення програми її реалізації; перевірки контрагентів і ділових партнерів; розроблення норм професійної етики, визначення обмежень і заборон для посадових та службових осіб; аналізу та управління корупційними ризиками; здійснення моніторингу за дотриманням вимог антикорупційного законодавства посадовими та службовими особами; розроблення заходів запобігання корупційним

проявам у діяльності підприємства; забезпечення захисту осіб, які здійснюють повідомлення про вчинення корупційних правопорушень; врегулювання конфлікту інтересів.

У підрозділі 3.4 «Удосконалення громадського контролю за діяльністю спеціалізованих суб'єктів запобігання корупційним злочинам» розглянуто систему та механізм здійснення такого контролю.

У роботі досліджено форми громадського контролю і встановлено, що вони виступають засобом забезпечення ефективного функціонування спеціалізованих антикорупційних органів. Визначено, що найбільш ефективними формами здійснення громадського контролю за діяльністю спеціалізованих антикорупційних органів є такі: участь у роботі консультативно-дорадчих органах при спеціалізованих суб'єктах запобігання корупційним злочинам; проведення громадського моніторингу діяльності таких суб'єктів; проведення громадських слухань, консультацій, публічних обговорень із питань запобігання корупційним злочинам; здійснення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів і діяльності спеціалізованих суб'єктів запобігання корупційним злочинам; забезпечення контролю за виконанням прийнятих управлінських рішень.

Перешкодами у здійсненні громадського контролю визнано некомпетентність суб'єктів контролю; обрання форми проведення контролю, яка суперечить законодавству; порушення правил\методології проведення певного заходу контролю. Крім того, зазначається, що пропозиції за результатами проведеного громадського контролю не є обов'язковими до врахування. У зв'язку з цим пропонується зобов'язати уповноважених суб'єктів неухильно враховувати такі пропозиції, а також нормативно закріпити єдину методiku проведення заходів громадського контролю.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у визначенні шляхів посилення функціональної спроможності громадськості у сфері протидії корупції й розробці рекомендацій щодо заходів запобігання корупційним злочинам. Результатом дослідження став ряд висновків і пропозицій, спрямованих на досягнення мети та виконання завдань дослідження. До них слід віднести.

1. Проведений історичний аналіз участі громадськості в заходах запобігання корупції та її злочинним проявам засвідчив становлення нових інститутів громадянського суспільства в горнилі протестного руху проти корумпованого державного апарату й органів влади всіх рівнів у період 2004–2014 рр. До цього часу роль громадськості у боротьбі зі злочинністю була

недостатньо виразною, а сама протидія відбувалася в формі пасивного сприяння правоохоронним органам. Лише після Революції гідності громадськість заявила про себе як про самостійного суб'єкта запобігання корупції, який здатний контролювати органи державної влади і правоохоронні органи, брати участь у формуванні й реалізації антикорупційної політики держави.

2. Запропоновано визначення поняття «громадськість у сфері запобігання корупційним злочинам», згідно з яким це добровільне легітимне об'єднання фізичних та юридичних осіб приватного права, створене з метою захисту інтересів громадянського суспільства від протиправних корупційних посягань. Названо суттєві ознаки поняття «громадськість у сфері запобігання корупційним злочинам», а саме: неприбутковість, єдина мета діяльності – захист інтересів особи і суспільства від корупційних злочинів, самоврядність, законний порядок її створення і діяльності. Принципами діяльності громадськості є: професійність, прозорість і підзвітність громадянському суспільству, рівність перед законом, несення відповідальності за вчинення корупційних правопорушень. Права громадськості у сфері протидії корупції інтегруються в чотири головних функції: моніторинг за дотриманням норм антикорупційного законодавства, громадська адвокація, комунікація між суб'єктами протидії корупції, мобілізація членів суспільства на протидію корупційним проявам. Проаналізовано нормативно-правові засади участі громадськості у заходах запобігання корупційним злочинам, а також права цього суб'єкта антикорупційних відносин і форми запобіжної діяльності. Констатовано обмеженість таких прав громадськості у сфері протидії корупції порівняно з іншими сферами правового регулювання, зокрема, природоохоронною сферою, і запропоновано розширити їх обсяг шляхом внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції».

3. Досліджено результати діяльності громадськості (пересічних громадян і громадських антикорупційних організацій) у сфері протидії корупційним злочинам. Встановлено, що громадяни здебільшого обмежуються висловленням намірів брати участь у заходах запобігання корупційним злочинам і при цьому виявляють пасивність у реальних діях, що пояснюється індивідуальним ставленням до цієї проблеми. Більш результативною є діяльність громадських антикорупційних організацій. За усіма напрямками (представництво інтересів, налагодження комунікацій, здійснення контролю, а також вплив на рішення суб'єктів владних повноважень) ними ефективно провадиться антикорупційна діяльність.

Встановлено, що основними перешкодами на шляху до підвищення ефективності запобіжної діяльності громадськості є опір з боку представників влади (іноді – з використанням правоохоронних органів), відсутність взаєморозуміння з ключових питань, недосконалість законодавства, а також комерціалізація діяльності громадських організацій та недотримання

статутних цілей їх утворення. Громадським організаціям бракує прозорості джерел фінансування та підзвітності суспільству за результатами своєї діяльності.

4. Проаналізовано міжнародні стандарти участі громадськості в заходах запобігання корупції та її злочинним проявам. Констатовано, що залучення громадськості до антикорупційної реформи в Україні відбулося у зв'язку з виконанням міжнародних зобов'язань, положень конвенцій та інших універсальних нормативно-правових актів у сфері протидії корупції, ратифікованих нашою державою. Встановлено, що громадські антикорупційні організації не можуть існувати виключно за рахунок власних коштів, тому вони звертаються за допомогою до фінансових донорів – представницьких органів країн світу або організацій, які надають фінансову та ресурсну допомогу громадянському суспільству в певній країні задля проведення антикорупційних реформ. Перспективною убачається співпраця за напрямом антикорупційної освіти населення, спільної реалізації інформаційних кампаній і розбудови потужної мережі громадських аналітичних центрів.

5. Обґрунтовано доцільність запозичення досвіду діяльності міжнародних неурядових організацій, йдеться, зокрема, про висловлення громадянської позиції та надання оцінки діям влади з метою впливу та ініціювання конструктивних змін. Національним громадським організаціям необхідно розширювати сферу впливу, у тому числі й на приватноправову сферу суспільного життя, оскільки міжнародні неурядові організації довели, що можуть успішно співпрацювати із бізнес-асоціаціями. Прикладами такої співпраці є надання освітніх послуг, розроблення ІТ-технологій для запобігання фінансовим і корупційним злочинам. Громадським організаціям потрібно об'єднуватися у коаліції задля посилення власних функціональних спроможностей, виходити на міжнародну арену, залучатися підтримкою транснаціональних неурядових організацій.

6. Виявлено, що методи впливу громадськості на формування й реалізацію антикорупційної політики в державі різняться і вдосконалюються. Провідним інструментом такого впливу наразі є адвокасі кампанії, які реалізуються у таких заходах, як: виявлення проблем у сфері протидії корупційним злочинам та надання рекомендацій щодо їх вирішення; ініціювання і проведення громадської антикорупційної експертизи діяльності органів публічної влади, а також законів і законопроектів; формування антикорупційних ініціатив; публічне обговорення та вплив на рішення органів державної влади; формування громадської думки, підвищення рівня громадянської активності та відповідальності у сфері протидії корупції.

7. Визначено, що основними напрямами взаємодії громадськості із іншими суб'єктами запобігання корупційним злочинам (загальними та спеціальними) є: формування і реалізація антикорупційної політики держави; здійснення контролю за додержанням антикорупційного

законодавства; залучення представників громадських об'єднань до проведення в антикорупційних органах перевірки на добросовісність. Громадські організації не тільки впливають на суб'єктів законодавчих ініціатив з метою проведення реформ у сфері протидії корупції, а й висувають вимоги з приводу реалізації антикорупційного законодавства.

8. Доведено перспективність упровадження впливу громадськості на приватно-правову суспільних відносин. Запропоновано залучати громадськість до формування й реалізації антикорупційної політики на підприємствах; перевірки контрагентів і ділових партнерів; розроблення норм професійної етики, визначення обмежень і заборон для посадових та службових осіб; аналізу та управління корупційними ризиками; здійснення моніторингу за дотриманням вимог антикорупційного законодавства посадовими та службовими особами; розроблення заходів запобігання корупційним проявам у діяльності підприємства; забезпечення захисту осіб, які здійснюють повідомлення про вчинення корупційних правопорушень; врегулювання конфлікту інтересів.

9. Доведено, що громадський контроль є ефективним антикорупційним інструментом. Однак результати заходів громадського контролю носять рекомендаційний характер. Узагальнено існуючі форми здійснення громадського контролю: облік, спостереження, перевірка діяльності органу, аналіз результатів діяльності, огляд, ознайомлення із статистичною звітністю, ознайомлення із виконанням управлінських рішень. На жаль, в Україні немає єдиної методології проведення всіх цих процедур, тому одним із шляхів підвищення ефективності цих форм буде саме уніфікація існуючих правил щодо порядку та підстав проведення відповідних заходів. Чинне антикорупційне законодавство не зобов'язує уповноважених суб'єктів розглядати результати громадського контролю, що є помітним недоліком і вимагає корегування. Підвищенню потенціалу громадського контролю також сприятиме і посилення ролі консультативно-дорадчих органів при спеціальних суб'єктах запобігання корупційним злочинам. Однак необхідно, крім того, нормативно закріпити єдиний порядок створення таких органів, які відповідатимуть принципам незалежності, відкритості й прозорості таких процедур.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Білецький А. В. Взаємодія донорів та національних громадських організацій у заходах запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2017. Вип. 2. С.250–254.
2. Білецький А. В. Громадський контроль за діяльністю спеціалізованих суб'єктів запобігання корупції. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С.240–248.

3. Білецький А. В. Досвід участі громадськості в заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні. *Проблеми законності*. №136. 2017. С.225–235.
4. Білецький А. В. Корупція в приватному секторі та роль громадськості в її запобіганні. *Проблеми законності*. 2016. №135. С. 157–166.
5. Білецький А. В. Поняття громадськості як суб'єкта запобігання корупційній злочинності та правові основи її запобіжної діяльності. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. №31. С. 204–218.
6. Білецький А. В. Стан наукових досліджень питання участі громадськості у запобіганні корупційній злочинності в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. №24. С.80–90.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Білецький А. В. Адвокасі кампанії як форма участі громадськості в формуванні антикорупційної політики держави. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф., (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна). МВС України, Харків. нац. унт внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. С.30–31.
8. Білецький А. В. Громадськість як суб'єкт запобігання корупційній злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали Наук.- практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол.: В. В. Черней, О. М. Джуза, В. В. Василевич та ін.]. Ч. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 194–198.
9. Білецький А. В. Перспективи співпраці між донорами та національними громадськими організаціями в процесі запобігання корупції в Україні *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали Наук.- практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.) : у 2 ч. / [ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Ч. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 14–16.
10. Білецький А. В. Роль громадськості у запобіганні корупційній злочинності в приватному секторі. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2016. С.206–208.
11. Biletskyi A. V. The public as a subject of corruption prevention. *Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С.5–6.

АНОТАЦІЯ

Білецький А.В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

Дисертація присвячена визначенню шляхів посилення функціональної спроможності громадськості у сфері протидії корупції та розробці рекомендацій стосовно заходів запобігання корупційним злочинам. Аналізуються роботи вчених різних часів щодо ролі громадськості у запобіганні корупційним злочинам. Надано визначення громадськості як суб'єкта запобігання корупційним злочинам, з'ясовані її основні права, функції, завдання та мету діяльності. На підставі аналізу кількісних та якісних показників встановлені тенденції поширення корупційних злочинів у державі. Досліджено основні результати діяльності громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні в 2016 році. Розглянуто міжнародний аспект залучення громадськості до заходів запобігання корупційним злочинам. Сформовано низку заходів, за допомогою яких громадськість здатна брати участь в антикорупційній реформі в країні, взаємодіяти з іншими суб'єктами запобігання корупційним злочинам, протидіяти корупційним правопорушенням у приватній сфері, здійснювати контроль за діяльністю спеціалізованих суб'єктів запобігання корупційним злочинам.

Ключові слова: громадськість, запобігання корупційним злочинам, міжнародні стандарти антикорупції, адвокасі кампанії громадськості, громадський контроль, система суб'єктів запобігання корупційним злочинам, корупційні злочини у приватному секторі.

АННОТАЦИЯ

Белецкий А.В. Участие общественности в предупреждении коррупционных преступлений в Украине. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2018.

Диссертация посвящена определению путей повышения функциональной способности общественности в сфере противодействия коррупции и разработке рекомендаций по мерам предотвращения коррупционных преступлений. Проанализированы работы ученых разных времен о роли общественности в предупреждении коррупционных преступлений. Дано определение общественности как субъекта предотвращения коррупционных преступлений, выяснены ее основные права, функции, задачи и цель деятельности. На основе анализа количественных и качественных показателей установлены тенденции распространения коррупционных преступлений в государстве. Исследованы основные результаты деятельности общественности в предотвращении коррупционных преступлений в Украине в 2016 году. Рассмотрен международный аспект привлечения общественности к мероприятиям по предотвращению коррупционных преступлений. Предложен перечень мер, принятие которых позволит общественности участвовать в проведении антикоррупционной реформе в стране, взаимодействовать с другими субъектами предотвращения коррупционных преступлений, противодействовать коррупционным правонарушениям в частном секторе, осуществлять контроль за деятельностью специализированных субъектов предотвращения коррупционных преступлений.

Ключевые слова: общественность, предотвращение коррупционных преступлений, международные стандарты антикоррупции, адвокаты кампании общественности, общественный контроль, система субъектов предотвращения коррупционных преступлений, коррупционные преступления в частном секторе.

SUMMARY

Biletskyi A.V. Public participation in the prevention of corruption crimes in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining of the Candidate of Legal Sciences degree, specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Penitentiary Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The current research focuses on defining the ways of strengthening the functional capacity of the public in the sphere of counteracting corruption and developing recommendations on measures to prevent corruption crimes. Different works of scientists of different times on the role of the public in the prevention of corruption crimes are analyzed. It is stated that during the Soviet era the public was seen as a voluntary assistant to law enforcement in the crime prevention. Separate forms and methods of public participation in preventing of corruption were established in the period of the formation of Ukraine's

independence. However the state continued to address the problem of corruption through the efforts of law enforcement agencies. Only after the Revolution of Dignity (2014) the public has become a full-fledged subject of prevention of corruption crimes.

The definition of the public as a subject for the prevention of corruption crimes is given, its basic rights, functions, tasks and purpose of activity are clarified. The public is understood as a legitimate association of individuals and legal entities of private law, created to protect the interests of society from unlawful corruption offenses. It is stated that the rights of the public are integrated into four main functions: monitoring compliance with the rules of anti-corruption legislation, public advocacy, communications between actors for combating corruption and society, mobilizing members of society to counteract corruption offences.

The trends of the spread of corruption crimes in the state are established on the basis of quantitative and qualitative indicators analysis. The increase of the level of corruption crimes after 2015 is recorded. This is explained by the intensification of the activity of the anti-corruption NGOs. The spread of corruption crimes in the private sector is noted.

The main results of the public activity in the prevention of corruption crimes in Ukraine in 2016. The activities of the citizens and anti-corruption NGOs were analyzed. It is stated that performance of the anti-corruption NGOs is better than the citizens' performance in the sphere of prevention of corruption.

The international aspect of involving the public in measures to prevent corruption crimes is considered. International standards for the prevention of corruption have been explored, the interaction of donor organizations and national public organizations has been studied, the experience of international NGOs in combating corruption has been analyzed.

A number of measures have been created through which the public is able to participate in anti-corruption reform in the country, interact with other actors to prevent corruption crimes, counteract corruption offenses in the private sector, control the activities of specialized subjects to prevent corruption crimes.

Keywords: the public, the prevention of corruption crimes, international standards of anti-corruption, advocacy campaign of the public, public control, the system of subjects of preventing corruption crimes, corruption crimes in the private sector.

Відповідальний за випуск
к.ю.н, доц. Лисодєд О.В.

Підписано до друку 10.05.2018 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. аркушів. 0,7

Облік. вид. арк. 0,9

Тираж 100 прим. Зам. №159

Друкарня
Національного юридичного університету
Імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.